

OLDŘICH SIROVÁTKA, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, Brno

Bezprostředně po osvobození se objevila asi desítky sbíreček a sbírek s lidovými protinacistickými anekdotami, jež od prvních dnů okupace a války až do porážky tzv. Třetí říše kolovaly mezi lidmi, ironicky komentovaly události na frontě i situaci doma v zázemí a karikovaly fašistické předáky i celý systém; četné další anekdoty prošly i různými novinami a časopisy.¹⁾ Dá se říci, že tyto sbírky v podstatě zachycují hlavní rozlohy české protektorátní anekdoty a že jenom jednotlivosti možná unikly pozornosti a paměti pořadatelů. Proto představují poměrně solidní východisko k odbornému výkladu tohoto celého jevu, jenž je jedním z nejpozoruhodnějších dokumentů lidového myšlení a postoje za okupace i živou formou, nového folklóru.

Až na jedinou výjimku však odborný popis popis i zhodnocení tohoto mimořádného jevu chybí: touto výjimkou je knižní monografie R. Marynčáka "**Mějte nás rádi...**" (Proti[/]fašistické anekdoty z Těšínska a odjinud. Ostrava 1965). Populární vstupní komentáře v jednotlivých sbírkách nebo drobné glosy v časopisech nemohou onu potřebu odborné interpretace uspokojit. Je vůbec příznačné, že i autoři a pořadatelé sbírek patřili skoro bez výjimky mezi novináře, spisovatele a kulturní pracovníky v širším smyslu slova a že mezi nimi nenajdeme ani jediného z vlastních folkloristů nebo národopisců, jimž by zájem o tyto projevy příslušel na prvním místě. Můžeme v tom vidět doklad toho, že lidová protifašistická anekdota z let 1938-1945 představuje fenomén, jenž svou výrazností, významem i popularitou přesáhl hranice úzké a speciální pozornosti folkloristických odborníků; ale na druhé straně to však lze pocítovat i jako dluh odborného bádání, neboť ono jediné by bylo s to plně osvětlit obecný historický význam lidové protinacistické satiry, její genezi, vývoj a život, její námětové rozlohy a těžiska i její formy.

Vedle povídek ze života (tj. vzpomínkového vyprávění, memorátů), v nichž se promítají jednotlivé konkrétní příběhy a zážitky z doby okupace, odboje a osvobození, představují právě anekdoty nejbohatší a nejnápadnější formu lidového podání s tématem okupace a protifašistického odboje. Jiné jevy, jako jsou třeba písně, mají v tomto souboru folklórního podání buď jen okrajový význam, protože se vyskytovaly ojediněle, anebo překračují hranice folklóru směrem k literární nebo pololiterární tvorbě, jako je tomu u amatérských veršů, kronikářských záznamů a vzpomínek atd. Onu folklórní podstatu protifašistické anekdoty si plně uvědomovali autoři sbírek českých protektorátních vtipů, třebaže nepatřili, jak už řečeno, do řad odborných folkloristů. Podle jednoho z nich "politické anekdoty zastávají v lidové tvorbě, pokud se dnes o ní může ještě mluvit, místo dřívějších lidových písní".²⁾ A pořadatel jiné sbírky napsal do čela svého souboru: "Dvacáté století objevilo nový folklór. Anekdotu ... v těžkých dobách se anekdoty tvoří. Anonymně jako národní písničky."³⁾ H.-J. Gamm, autor obsáhlé monografie o německé protinacistické anekdotě, správně podtrhl folklórní substanci lidového vtipu a poukázal na to, že v okamžiku autorského zrodu je anekdota sterilní a bezcenná a že její původce musí hledat svého posluchače aby se vtip teprve stal vtipem: předání druhé osobě představuje teprve vlastní chvíli zrodu anekdoty.⁴⁾

Ústní cirkulace a folklórní podstata protek[/]torátní anekdoty se promítly do variability

jednotlivých vtipů, podobně jako je tomu u jiných folklórních projevů. Téměř ode všech výraznějších typů folklórních protektorátních anekdot by se daly uvést jejich rozličné více nebo méně odchylné varianty a verze:

V Praze na zdi domu se objevil nápis: Hitler je vůl. Zavolali k tomu Háchu, co tomu říká. Ten přišel, nasadil si brejle, podíval se na to a povídá: "A říkám jim to pořád, že to má bejt nejdřív německy a pak česky."

Stalo se jedné noci, že kterýsi nešťastník vylil celé své hoře na památnou zeď Staroměstské radnice ve žhavém svolání: "Anežka je potvora a Hitler je vůl!" Ráno nápis objevil donašeč a vzbouřil pana státního ministra, generála policie, SS Obergruppenführera atd. K. H. Franka. Ten dal nastartovat oddíl pancéřových vozů a přijel na místo samé. A hned dat zavolat státního presidenta. Když Hácha přijel, ukázal mu Frank vztekle nápis a zuřil: "Tady je máte, Čecháčky, není to ostuda?" Pokyvuje Hácha starou hlavičkou a přizvukuje: "Opravdu, to je velká ostuda. Ten nápis měl být přece napřed německy, není-liž pravda?"

Šel Frank na hradě na záchod. Najednou se zarazí, zbledne. Na zdi je totiž nápis: Hitler je padouch a vrah! Zavolá si Frank Háchu a rezolutně žádá, aby mu to Hácha vysvětlil a aby se ospravedlnil. Hácha je celý ustrašený, omlouvá se: "Nezlobte se, prosím, ale ten náš národ je nepolepšitelný! Co já se jim už navykládal, že každý nápis musí být nejdřív německy a pak teprve česky."

Jde gestapák po ulici a pojednou vidí na baráku křídou napsáno "Hitler je vůl". Zavolá nedaleko stojícího strážníka a ptá se ho výhrůžně, co tomu říká? - "No,

že to má být napřed německy a pak česky," odpovídá strážník.[5](#)).

Zvláštní význam a povaha okupační anekdoty jakožto folklórního projevu však spočívá zejména v tom, že její vznik a život jsou spjaty hlavně a převážně s městským prostředím, že je to typický projev novodobého městského folklóru. To lze doložit mnoha fakty, počínaje od námětů a dějišť anekdot, až po údaje o jejich kolování. Neznamena to samozřejmě, že by protektorátní anekdota nežila i na venkově. Ale východisko a centrum jejího života ležely v prostředí městském a teprve odtud se šířila do prostředí vesnického. v tom se zračí významná proměna v životě celého našeho folklórního podání. Zatímco existence všech tradičních žánrů lidového vyprávění pohádek, pověstí, demonologických povídek, legend, humorek atd. - vycházela z vesnického prostředí a jenom v omezené míře tyto projevy

postupně přecházely do prostředí městského a průmyslového, v okupační anekdotě probíhal proces právě obráceně. Zrcadlí se v tom, domnívám se, společenský přesun v národní společnosti a výměna vrstev nositelů folklóru: po venkovském lidu se jimi postupně stávaly vrstvy průmyslové a městské, jak na to již kdysi poukázal B. Václavek v úvahách nad společenským a kramářským zpěvem a zlidovělými písněmi.⁶⁾ Počátky tohoto vývoje lze sledovat hluboko do 19. století, ale právě v protektorátní anekdotě se ony náznaky a tendence projeví zvláště výrazně.[/]

V protektorátní anekdotě se v menší nebo větší míře projeví i krajové rozdíly. Zajímavě se to dá sledovat na sbírečce M. Baláše, jenž zachytil vtipy kolující za války na východní Moravě v okolí Valašského Meziříčí, a hlavně v práci R. Marynčáka, jenž si vytkl za cíl objasnit život protinacistické anekdoty na Ostravsku a Těšínsku. v moravském prostředí se např. jako aktéři vtípů objevují častěji charakteristické figury Jozéfka Melhoby a stréčka Křópala z Břochovan, v těšínské anekdotě komické dvojice slezské humorky Antek a Jašek (Juzek); zřetelně se tu uplatňují i přímé vazby na anekdotickou tradici polskou.

Okupační anekdota z let 1938-1945 však není fenomén zcela nový, jenž by vznikl jako celek i ve svých jednotlivých jevech právě v této době. Navázala na starší tradice vesnické a městské humorky a anekdoty. Mezi protektorátními vtipy najdeme mnohá čísla, jež obměňují a aktualizují tradiční schémata, jež se vyskytují v zápisech z 19. století.⁷⁾ Zvláště intenzivní spoje a četné obdoby se však najdou hlavně s lidovou válečnou anekdotou z let 1914-1918. Jestliže třeba projdeme sbírečku J. Hajšmana "Z fronty a zázemí", zachycující vtipy z tohoto období,⁸⁾ setkáme se v ní se stejným jevem a s mnohými přímými analogiemi. A slova, jež pořadatel napsal jako vstup své sbírky, se dají skoro beze změny uvést i o protektorátní anekdotě: "Vtipy, sarkasmy a anekdoty byly význačnou známkou ducha českého lidu ve válce. Probleskovaly již v prvých, zma

tených dnech války, vyluzovaly úsměv na zachmuřených tvářích v dlouhých měsících beznadějí, zaháněly bídu. Vynořovaly se neznámo kde, letěly bleskem neznámo kudy; s vtípem, šlehem, historkou, kterou člověk slyšel dnes v Praze, setkal se zítra v Plzni i Brně... Všude jich bylo plno." Tuto spojitost mezi lidovou anekdotou z první a druhé světové války lze doložit i přímými variantami, Místo mnoha příkladů uvedu aspoň jediný. Za první války koloval tento žert:

Mladík vrazil u odvodu do stolu, u kterého seděla komise. - "Untauglich, je slepý" Mladík se nehýbal. Lékař: "Mimo to je hluchý!" Mladík stál jako sloup, konečně ze sebe vypravil: "Já chci být vojákem! Chci sloužit císaři pánu!" Lékař: "Navždy neschopen, protože je ke všemu také blbý!"

Za posledních měsíců druhé světové války se toto anekdotické schéma aktualizovalo jako satira na odvody do hitlerovského volkssturmu:

Přišel se hlásit do kanceláře jeden hrbatý Němec, že chce na vojnu. "Človče, dyť jste hrbatej!" povídá mu ta komise. "Ale, když já chci jít bojovat!" "No tak když mermomocí chcete, tak nám tadyhle podepíšete revers." Ale běda, on si to dal až před nos. "Ježíšmárja, dyť vy jste slepej! Koukejte, ať jste venku." "Ale když já bych se tak rád zúčastnil bojů." "No

tak dobře, tak to podepište a jděte." Jo, on to podepsal, ale když šel pryč, tak pajdal. "Kriste na nebi, dyť vy ste chromej." "Nojo, ale[/] když já bych chtěl přece složit vůdci k nohám prapor vítězství." "Himmelhergot, dyť on je taky blbej!"⁹⁾

Vedle vlastní domácí tradice má česká protinacistická anekdota ještě jeden důležitý zdroj a jednu paralelu - totiž anekdotu jiných národů, žijících pod nacistickým režimem. Tyto spojnice by se daly sledovat různými směry a kdo četl třeba Malapartův románový deník "Kaput" nebo Petershagenovy vzpomínky "Vzpouza svědomí", vzpomene si na místa, kde tito autoři připomínají a zachycují tyto antinacistické projevy. Pro české prostředí mělo zvláštní význam sepětí s politickou anekdotou německých antifašistů. Už dávno před okupací a před vypuknutím války k nám pronikaly ze sousedního Německa četné vtipy, jež odtud přinášeli návštěvníci a zejména političtí uprchlíci. Stojí za to připomenout, že už v r. 1935 vyšla u nás v Karlových Varech obsáhlá sbírka protinacistických anekdot z okruhu politických emigrantů (J. Willenbacher: Deutsche Flüsterwit ze. Das Dritte Reich unterm Brennglas). Od vzniku protektorátu se tyto styky ještě znásobily. Přímé kontakty s Němci v protektorátu a tisíce totálně nasazených v "rajchu" prostředkovaly migraci protinacistických vtipů z jednoho národního prostředí do jiného a jejich výměnu. Není divu, že mezi českými okupačními anekdotami nalézáme desítky čísel, jež mají nerůznější obměny u jiných národů, a zejména v podání německém. Tyto obměny mají různé modalities. Někdy jde o přímé přejetí cizího vtipu, přičemž jeho jádro a pointa vy

192

cházejí z cizího jazyka. Jako ilustraci lze uvést např dva vtipy z doby nacistické porážky u Stalingradu:

Vůdce onemocněl. Zavolal si doktora. Ten mu strčil teploměr pod paži, za chvíli ho vytáhl a kouká, teploměr ukazuje jen 35°. "Es ist ungläublich, mein Führer, aber es fehlen ihnen zwei Grad." "Das weiss ich auch, du Schwein: LeninGRAD und StalinGRAD."

Ada dostal z obleženého Stalingradu telegram. Bylo tam jen: NSDAP - KdF - SA - SS. Dumal nad tím, co to znamená, až mu to pak někdo vyložil: Nimm Schon Deinen Atten Pinsel - Kaufe die Farbe - Suche Arbeit - Schnell, Schnell!

Většinou však české podání, když přejalo cizí anekdotu, její schéma volně obměnilo, přizpůsobilo je domácím poměrům, změnilo kulisy, vyměnilo postavy; co se v německém prostředí vyprávělo třeba o Hindenburgovi, Goebbelsovi nebo von Pappenovi, u nás se přeneslo na Háchu, Moravce nebo Franka atp. Přitom často se uplatňovaly další variační postupy jako krácení, rozvíjení atd. z německého podání byla zaznamenána tato stručná varianta:

Matka Germánie je těžce nemocná: čeká malé Německo.

Z českého prostředí pochází zápis obsáhlejší, dějově rozvinutější verze:

Přišla Germánie k Vůdci a stěžuje si, že jí je špatně. Vůdce jí radí, aby málo jedla a hodně pracovala. Ale za[/] čas je Germánii ještě hůře. Pošle jí Vůdce k Mussolinimu, který jí radí

obráceně. Ale ani to Germánii nepomáhá. A tak po společné úradě je poslána ke Stalinovi. Stalin si ji prohlíží a dává se do smíchu se slovy: "To jsou ale packalové - holka, to nepoznali, že budeš mít malé Německo?" [10](#))

Mezi klíčové otázky rozboru protinacistické anekdoty náleží její tematika a obsah, neboť v nich se nejvýrazněji promítá lidový názor a kritika. Vydavatelé protektorátních anekdot postřehli, že lidová protinacistická satira vytvářela jisté námětové celky, že kolující vtipy se shlukovaly do tematických okruhů. Proto nalézáme v jednotlivých sbírkách pokusy o námětové třídění. Jako zjevný princip se v protektorátní anekdotě uplatňuje časový vývoj, neboť vtipy reagovaly na vývoj vnitřních i vnějších událostí, rodily se a zanikaly spolu s nimi. "Přibývalo jich každým rokem, týden co týden jiné a při každém zvratu v politice nebo na frontě vytryskovaly v celých rojích." [11](#)) J. Vojtěch v úvodu svého bohatého souboru poukázal na to, jak anekdoty pohotově a živě provázely politický a válečný vývoj, a utřídil svůj shromážděný materiál právě podle této časové osy. Přesvědčivě upozornil rovněž na to, že s vývojem času se poměr anekdot k některým jevům měnil, korigoval, dostával nový obsah, jako tomu bylo např. u anekdot o Háchovi. [12](#)) Rovněž M. Baláš poukázal, jak v některých okamžicích se vynořily výrazné série anekdot: na podzim r. 1942 to byly např. anekdoty "rommlovské", o tzv. úhybové taktice ně

mecké armády, o poměru Itálie k Německu a o ministru E. Moravcovi. [13](#))

Avšak onen časový, "kronikářský" princip je pouze jedním tematickým principem protektorátní anekdoty. Vedle něho se uplatnil ještě princip jiný: bohaté série anekdot vznikaly o význačných postavách nacistického Německa, jeho spojenců, protektorátu, o ideologii a institucích nacismu, o každodenních situacích z života v protektorátu atd. Někteří sběratelé a vydavatelé protinacistických anekdot se ve svých sbírkách snažili vystihnout i tuto vnitřní námětovou tendenci a vytvářeli podle toho rozličné skupinky. Mám za to, že na základě celého materiálu a za pomoci zmíněných dílčích pokusů lze v protektorátní anekdotě rozlišit čtyři základní námětová pásma:

(1) Systém, ideologie a instituce nacismu; sem patří četné vtipy týkající se nacistické propagandy, tisku, rozhlasu, antisemitismu, politických a jiných organizací, gestapa, armády, udavačství, koncentráků, nacistické diplomacie a poměru ke "spojencům" (např. k Itálii, k tzv. Slovenskému štátu).

(2) Kronika válečných a politických událostí, "šeptané noviny" doby (H.-J. Gamm) [14](#)) Tyto vtipy registrují a zachycují pohyby a zvraty na domácím politickém jevišti i na frontě: odstoupení pohraničí, okupaci Československa a zřízení protektorátu, počáteční nacistické úspěchy na frontách i pozdější porážky a ústupy, nálety a bombardování, ponorkovou válku, "zázračné" zbraně; invazi Spojenců v r. 1944, zřízení volkssturmu, partyzánské hnutí, porážku a definitivní zhroucení nacistického Německa.

(3) Zvláštní vrstvu a část této časové "kroniky" představují vtipy týkající se každodenního života v protektorátu. Braly si na mušku takové jevy jako německé názvy ulic, situaci v zásobování (černý obchod, nedostatek cigaret, piva, masa, kvalitu chleba, mouky), náhražky, poslech zahraničního rozhlasu atd. Tyto vtipy se podobají jakémusi ironickému deníku protektorátního života.

(4) Postavy nacistického Německa, jeho spojenců a protektorátu. v popředí samozřejmě stojí Hitler, vedle něho hned Göring a Goebbels a za nimi Mussolini; z figurek protektorátního světa zejména často Moravec, Hácha, Neurath, Frank, Heydrich. Galerie postav, jež se objevují, není příliš rozsáhlá, protože tyto figury dostávají v anekdotě

symbolickou platnost, reprezentují celý systém nebo situaci. Proto se lidová satira omezuje ve vtipcích na poměrně úzký okruh figur a dává jim obecný význam. Ale konkrétní události nebo jiné příčiny způsobovaly, že se v protektorátním vtípku vynořily i mnohé jiné postavy jako Hess, Ribbentrop, Rommel, Daluge, Himmler, Dönitz, Matsuoko, Zogu, Tiso, Antonescu, Beran, Lažnovský aj. Některé postavy figurují v české protifašistické anekdotě po celé trvání protektorátu a války jako třeba Hitler, Göring, Goebbels, Mussolini,

Hácha -, jiné se naproti tomu vynořily jen. v určité době a dočasně, právě v souvislosti s dobovou situací a aktuálními událostmi (Rommel, Hess, Moravec aj.). Jako protihráče stavěla protektorátní anekdota často postavy politiků a vojevůdců protinacistického tábora nejčastěji Stalina, Roosevelta, Churchilla, Beneše, Molotova, Montgomeryho, Edena ad. Zvláštní pozornosti by si zasloužily postavy z lidu, jež stojí v kontrastu k postavám nacistických a protektorátních předáků.

Tyto čtyři tematické skupiny v podstatě pokrývají celé námětové pole protektorátní anekdoty. Hranice mezi jednotlivými pásmy se však často jeví jako plynulé nebo i pomyslné. To plyne z toho, že časový princip prochází vlastně všemi skupinami a pouze ve druhé a třetí se uplatňuje jako dominující. Kromě toho anekdoty o postavách (4) se často stávají prostředkem k vyjádření aktuální situace v zázemí nebo zvratu na frontě a proto mnohé z nich patří vlastně k anekdotické "kronice" doby:

Goebbels se ptal Hitlera: "Tak mně, prosím tě, upřímně řekni, jak to vlastně stojí s tou válkou? Na kolik let máme ještě zásob?" "Ale dobrý je to, zásob máme nejmíň ještě na deset let." "Jo? No tak sláva, to musím honem jít říct národu. Ať má radost!" "Počkej - to jen my dva." [15](#))

Uvnitř jmenovaných základních námětových skupin se zformovaly některé výrazné menší podskupiny, jako např. anekdoty s židovskou/[] tematikou, "slovenské" vtipy, různé typy dvojjazyčných, česko-německých vtípů (parodující jména ulic, filmů, her atp.). Sklon k cyklizaci, příznačný pro anekdoty a vůbec pro ústní podání, se projevuje i v tom, že se mnohé anekdoty napojovaly na postavy známých herců, divadelních nebo literárních postav (Spejbl a Hurvínek, strážník Křópal a Jozefek Melhoba, Švejk aj.). Podobnou tendenci lze pozorovat i v protinacistické anekdotě jiných národů.

K hlubšímu a podrobnějšímu rozboru protektorátní anekdoty bylo by nutné zabývat se i její poetikou a objasnit principy její výstavby. Podobná úloha je dost nelehká, protože na rozdíl od jiných vypravěčských žánrů, pohádky, pověsti, legendy nebo i humorky, na poli anekdoty chybějí i v mezinárodním měřítku soustavné výklady její žánrové podstaty a poetiky a lze vyjít jen z některých dílčích úvah. Metaforický a symbolický význam postav a dějových scén, nadsázka a simplifikace, snaha o stručnost a o vyhrocenou překvapivou pointu, kontrastní dvojdílnost, dvojstupňová nebo trojstupňová výstavba, koncentrace na dvě nebo tři figury, dramatické repliky, jazyková hra a dvojnásobnost - to všecko jsou nejvýznačnější principy, jež vytvářejí žánrovou specifiku anekdoty a jež bezprostředně souvisí s jejím obsahem a životem v lidovém podání. v podstatě se v protektorátní anekdotě vyskytují dvě základní formy: (1) dějové; situační anekdoty, jež uvádějí na scénu figury a rozehrávají mezi nimi fingoovaný výjev. Bývají vesměs stručné a přímočaře nebo

jen dvěma, třemi dramatickými kroky či replikami směřuji k pointě; výjimečně se vyskytují i anekdoty s rozvinutějším dějem.

Hitler potřeboval peníze a chtěl si vypůjčit od Roosevelta. Poslal tam Háchu, ať si to vypůjčí na sebe. Přišel tedy Hácha k Rooseveltovi žádat o půjčku. "Ale kdepak," povídá Roosevelt, "tobě nic nepůjčím, ty všechno rozdáš." Vypravil se tam tedy na Hitlerovu žádost Benito Mussolini. Žádal půjčku. "Ale co tě to napadá! Tobě něco půjčit? Vždy ty všechno prohraješ. Nic, nic!" Vypravil se tam tedy Vůdce sám. "Jo, tobě půjčím, co chceš. Ty zas všechno vrátíš."[16](#))

(2) Nedějové, "statické", vysloveně jazykové vtipy, v nichž chybí vnější děj a postavy a jež stavějí výhradně na slovní hře. Není to skupina jednotná, neboť se v ní vyskytují různé formy od prostého slovního vtipu až po formy nepravých hádanek:

V době před Kristem věšeli lotry na kříže. Nacisté věší kříže na lotry.

Konec války bude, až SA a SS budou volat SOS do USA, že SSSR je v ČSR.

Ukradne-li malé dítě sem tam něco, říkáme tomu nehezkému návyku manie. Osvojí-li se tento zlozvyk dospělý člověk, mluvíme o kleptomani. Ale zachváti-li tato hnusná vášeň celý národ, pak mluvíme o Germanii.

Jaký je rozdíl mezi Hitlerem a kuřákem? Žádný! Oba už nemají domovinu.[/]

To víš, že je zakázaná Prodaná nevěsta? - Jo! Opravdu? A proč? - Jak na ní byl Goebbels, tak viděl, že tam je ještě větší Kecal, než je on sám, a tak ji zakázal.

Němci prý budou platit ohromnou pokutu, asi sto tisíc! - A proč, prosím vás? - Za zatajenou porážku.[17](#))

Česká lidová anekdota z druhé světové války představuje jeden z nejpozoruhodnějších projevů živé lidové tvořivosti a závažnou výpověď o postoji a smýšlení lidových vrstev za

okupace. Jestliže má být její význam všestranně pochopen, je zapotřebí, aby se jí dostalo soustavné odborné pozornosti. Vědecké úkoly na tomto poli počínají už u vyčerpávající evidence všech dostupných projevů i údajů a zpráv o jejich vzniku a životě. Soupis a utřídění tohoto materiálu pak vytvoří východisko k výkladům o kořenech a vývoji politické anekdoty, o jejích mezinárodních vztazích a paralelách, o krajových rozdílech a zvláštnostech i o její žánrové podstatě a poetice. Na tomto základě pak bude možné dospět k hlavnímu úkolu: Totiž k objasnění tematiky a obsahu protinacistické anekdoty jakožto výpovědi o historickém myšlení lidu. Stovky a stovky vtipů, jež po celou válku kroužily v národě, vyjadřovaly lidový soud nad lidmi, institucemi a událostmi, vytvářely vnitřní pojitko ve společnosti a podaly ostrý a osobitý obraz oné epochy.

Poznámky

1.

Srov. Baláš, M.: *Válečná ironie Čechů*. Valašské Meziříčí 1945; Cenek, E. - Ziegner, V.: *Válečné anekdoty 1939-1945 (Smích v bodláči)*, 3. vyd. Hořovice 1945; Gruss, J.: *Jedna paní povídala*, Praha 1945; Hořejš, J.: *Člověk člověku*, Kladno 1946; *Hrst anekdot z nacistického režimu* (bez údajů); Khás, L.: *Nové pověsti české*. 200 válečných vtipů, Praha 1946; Krejčí O.: *Země úsměvů*. Praha 1945; *Protektorát se směje*. Doklad českého optimismu a protinacistického odboje v druhé světové válce. (Vydáno jako ilegální tisk v prosinci r. 1944); Vojtěch, J.: *Hlas lidu*. Světlé chvílky z dob zatemnění 1938-1945, 2. vyd. Praha 1946.

2.

Vojtěch, s. 12.

3.

Khás, s. 7.

4.

Gamm, H.-J.: *Der Flüsterwitz im Dritten Reich*, München 1965, s. 14.

5.

Vojtěch, s. 69; Khás, s. 20-21; Gruss, s. 58-59; *Protektorát se směje*, s. 13; srov. R. Ma[ry]nčák, *Mějte nás rádi...*, Ostrava 1965, s. 103 (č. 47).

6.

Václavek, B.: *Písemnictví a lidová tradice*, 2. vyd. Praha 1947, s. 58-63.

7.

Srov. Marynčák, s. 109.

8.

Hajšman, J.: *z fronty i zázemí. Humor českého lidu za války*, Praha 1935.

9.

Hajšman, s. 37; Vojtěch, s. 192-193.

10.

Gamm, s. 159; *Protektorát se směje*, s. 20.

11.

Baláš, s. 10.

12.

Vojtěch, s. 14-15.

13.

Baláš, s. 10.

[14.](#) Gamm, s. 175.

[15.](#) Vojtěch, s. 153.

[16.](#) Vojtěch, s. 63.

[17.](#) Khás, s. 79, 59, 91; Vojtěch, s. 65, 101.